

ԳՐԱԿԱՆ

ԳՈՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀՈՅ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵՒՆ
Ի ՍՎԱԲՈՆԵ ՄԻՆՉԻՒ ՄՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Մ Ա Ռ Տ

Հայ լրագրութեան հիմնական եւ քննական պատմութիւնը գրել այնպէս ժամափաճու գործ մըն է եւ կապեալ ներքին եւ արտաքին գոտարութեամբ, որ զարմանալի չեղեցաւ մեղի՝ երբ մինչեւ ցայսօր յարդի գրասէր գիտնոց ձեռնարկու մը չտեսանք։ Ապաքէն սկզբնական փորձեր կամ հարեւանցի ցանկեր ազգային լրագրաց չեն պակասած. սակայն՝ ինչպէս պիտի տեսնենք, այն փորձերն ալ այնչափ հին են ժամանակաւ, որ դարուս կէսէն սորին հրատարակուած լրագրաց — կրնանք ըսել — ոսկեդարեան ժամանակին չեն հասնիր, եւ նոյն իսկ անոնց բովանդակութիւնը չէ բոլորովին անպակաս։ Իսկ ցանկերն ալ այնպէս համառօտ են եւ վերլիկներ՝ որ բազմաոտնելի մտաց ոչինչ սնունդ կու տան։ Արշափ ատեն է՝ որ ազգային լրագրաց անգին թերթերը թերեւս գրատանց մութ անկիւնները փոշոյ տակ թաղեալ կը սպասեն՝ որ արդի գրականութեան սիրովը վառեալ գրէ՛ւ մի հանէ իրենց մտացութեան անյատակ անդունդէն։ Թերեւս քանի՛ քանի անգամ մեծամեծ յոյսերով սնան՝ երբ կարծեցին թէ Հայոց Մատենադարանի հետամուտ եղողները կը մօտենան իրենց ալ, եւ կը քննեն հիմնովին. սակայն ի զուր եւ ընդ վայր։ Հայոց Մատենադարանին այն էջերն ալ՝ որ ուրիշ կողմանէ կրնան կատարեալ կորուլի եւ մեծամեծ քրտանց արդիւնք համարուի, լրագրութեան մասին չեն այնպէս ամբողջական, եւ հետաքրքիր ընթերցողը մը յագուող չեն տար։

Այս երեւոյթին անշուշտ ունի իւր պատճառներն — Նարեկեք չենք սխալի՝ եթէ հաստատեց թէ ստիկայ կրկին պատճառ է յառաջ կրնայ գալ։ Նախ՝ այն արհամարհանքէ՝ զոր ունին ոչ սակաւ մի գիտնոց եւ ի տղովողականաց ընդդէմ՝ լրագրութեան։ Լրագրութիւնն ընդհանրապէս անարգ եւ աւելորդ գրամամախուսութեան եւ ժամափաճուութեան աղբիւր կը նկատեն, (թերեւս ի մասնակիին՝ իրաւամբ¹) եւ կը ջնատեն շատ անգամ անձնատուէր գրելներն՝

որ ճանշնալով հրապարակագրութեան ասպարիզին ընտիր եւ գովելի որսերը, կը նորիրեն իւրենք զիրենք շատ անգամ ցմահ։ Նուրի, երբ ընդհանրութիւնն ընդհանրապէս այսպէս կը նկատէ արդի լրագրութիւնն, ո՞վ ինքզինք պիտի որոշէ ծախել ընդ վայր իւր անխնայ փոյթն՝ հին ու մգլոտած լրագիրներ թերթելու։ Ո՞վ պիտի յանձն առնու ժամանակակից աղաղակներն որոնելու գտնելու այն հեղեղներուն՝ որոնց այսօրուան դիզարդը ալեաց ցածնուրն ու զնտելը թերեւս հաճութեամբ կ'ուզեն շատերը տեսնել։ Արդիք նոր լրագիրները՝ եւ ոչ վերիվերջ կ'ուզեն ընթերցողն, եւ մի թէ հիններն ուսման նիւթ պիտի ընեն։ — Երկարական խորհուրդ։

Այս երեւութիւն երկրորդ՝ բայց գլխաւոր պատճառն է բովանդակ գործոյն գոտարութիւնը. գոտարութիւն՝ զոր փորձառուն միայն կրնայ բմբռնել։ Գիտութեան ուրիշ ամէն ձիւղերուն համար ունինք փոքր ի շատէ գոհացուցիչ ազգային աշխատասիրութիւններ, իսկ օտարազգի՝ անթիւ անհամար. որոնք ամէնքն որեւէ ձեռնարկուի կրնան պատշիւն երէ ըլլալ։ Իսկ ազգային լրագրութեան մասին տրուած ցիր ու վայրվատին յիշատակութիւններն՝ ոչ թէ օգնութիւն կը մատուցանեն հայ լրագրութեան պատմագրութեան ձեռնարկողին, այլ մասնաւորապէս աշխատութիւնը կը յաւելուն։ Կան զի հարկ է որոնել ամէն մէկը մինչեւ ցօրորայտ անգամ, թէ եւ ոչինչ նոր գտնես։ Ո՞ր թողունք հայ լրագրութեան պատմութեան նիւթն ունենալու տարածութիւնն, եւ քրտանքին վատասան՝ որ հարկաւոր է նոյն նիւթն սպառելու։ Պէտք է հազարաւոր թերթերը մի առ մի թերթել, հատորներն իրարու վրայ բարդել. եւ եթէ հարկ չըլլայ բովանդակել թերթերն, գէթ պէտք է կարեւոր մասունքն անքէ անքնել, մտք կռնել բովանդակութիւնը, խմբագրին տուած ծանօթութիւնները լրտեսել, գործակցաց անունը, լրագրին լեզուն՝ որ մտագրութեան արժանի կէտերէն է, ո՞նք եւ այլն ունի ունով դիտել։ Եւ երանի թէ կարենայիր ուզած նիւթը՝ լրագիրը կամ հատորը գիւրաւ գտնել, շատ անգամ ամէն աշխատութիւն ալ ի դերեւ կ'ընէ, շատ անգամ հարկ կ'ըլլայ անձկալի լրագրի մ'այս ինչ կամ այն տարին տեսնելով շատայնալ, եւ մնացածը թուաբանական եւ փիլիսոփայական հաշիւներով գտնել։ Շատ անգամ ալ ձեռքդ այնպիսի թիւ մը կամ թերթ կ'իյնայ, զոր բիւր անգամ դարձադարձ ընելէն ետեւ՝ կը ստիպուիս յուսահատ դնել ի միակողմն.

¹ Լրագրաց լաւութեան եւ անպիտութեան մէջ ընտարութիւն ընդ կարեւոր է եւ օգտակար։ Ըստի լրագիր մը Արեւիտանէ Երեքստոր ըլլալ ուղղին, անպիտան մը՝ օգ փամբէր համար։

խակ կէտէ լրագրի մը միայն անուշը գտնես, բայց ոչ զինք տեսնես եւ ոչ տեղէ մը վրան տեղեկութիւն առնուս, վհատութիւն անգամ վրագ կու գայ¹: Թող եւ զայն որ խմբագրին եւ գործակցաց անուշը շատ անգամ նշանակուած չես գտներ, եւ կամ այնպիսի կամայական նշաններով՝ զոր առեւծուէն հրաշայլք է: Սակայն սոյն խակ իւրաքանչիւր հատուածին կամ լրագրոյն հեղինակը ձանշնալ՝ նոյն հատուածին կամ լրագրոյն արժէքը փոքր ի շատէ կ'որոշէ:

Աստիք են, կը կարծենք, պատճառներն որոնք ցայսօր խափան եղան ազգային լրագրութեան պատմագրութեան — Սակայն ներուի դիտողութիւն մ'ալ: Յարգոյ ընթերցողը երբ ցայս վայր տողուած տողերն ընթերցաւ՝ անշուշտ ըսաւ մտքը, թերեւս բերնով ալ, որ դժուարութիւնները կը տուտարացուին, որպէս զի գործոյն արժէք տրուի: Մենք ազատագէմ անպատուակ կ'ըսենք. Ոչ այնպէս. դժուարութիւններն անխտիր զի ցուցնենք, որպէս զի նախ՝ ազգային գիտնականաց յայտմ մասին անփութութիւնն արդարացընենք, երկրորդ՝ մեր երկասիրութեան համարը տանք՝ որ սովորաբար կը սպասուի որեւէ հեղինակէ, եւ երրորդ՝ կարող ըլլանք համարձակ անգիտութիւն խոստովանիլ եւ դիւրաւ ներուա՞ն գտնել, երբ մենք զմեզ ալ երբեքս երբեքս այս դժուարութեանց տակ ընկածա՞ն տեսնենք: Մենք ալ արգարեւս ի սկզբան զարհուրեցանք երբ այս խորհուրդը մեր միտքն ինկաւ. տեսանք եւ զգացինք մենք ալ այդ դժուարութիւններն՝ որոնք աւելագոյն աճեցան որչափ յաղթել ձգեցանք, եւ կը վհատէինք միշտ եւ քանիցս թէ աչաց առջեւ կը տեսնէինք գրեթէ միադարեան բայց ըստ բաւականի ընդարձակ շրջան մը, յորում աշուշտի շուրջ արձակած ամենայնի մտադիր ըլլալով՝ ընթանալ կը գիտէինք: Գիտենք մենք ալ թէ որչափ եւ ձգտինք՝ դժուարաւ պիտի կարենանք ամենայն յարողութեամբ հասնիլ այն գաղափարականին՝ զոր մեր տկար մտաց անձուկ շրջանին մէջ գծած ենք. սակայն կը մխիթարուինք թէ կարենանք հասարակութեան մտաց մէջ լրագրութեան եւ ի մասնաւորի՝ ազգային լրագրութեան ըստ կարի գաղափարը նկարել, զարթուցանել սէր եւ յարգութիւն առ այն, եւ կամ մեր գիտնոց մտա-

գրութիւնը գրգռել սա հայրենի ագարակին վրայ, եւ այս ըլլայ մեր տարժանելի վաստակոց հատուցումը:

Եթէ ուզենք հայ լրագրութեան պատմութեան գտներն յանկարծ բանալ եւ առանց նախնական կարեւոր տեղեկութիւններ տալու՝ առաւելորդ եւստ բաւականի միջին եւ լայնածաւալ աշխարհ մը, կարծենք լաւ առաւելորդ չենք ըլլար: Անոր համար պատշաճ կ'երեւայ նախ պատաստողական ծածկէ մը տանիլ, ծառելով հոս՝ 1. Ընդհանրապէս լրագրութեան, եւ լրագրութեան պատմութեան վրայ, 2. Հայ լրագրութեան աղբերաց վրայ, եւ 3. Հայ լրագրութեան պատմութեան բաժանման վրայ: Տեսնենք կարգաւ:

Հ. Գ. Գ.

(Ըրթումներ)

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ՝

ՀՈՅՐԵՆԻ ՔՆՆԻ ՄԷ ԲՈՒՅՐԻՈՒ ՈՐՈՑ ՆՈՇՆԱԿԱՌԹԻՐՆԸ

Լեզուի մը ճշգրտութեան եւ կոորդինացութեան էական, եւ մանաւանդ գլխաւոր պահանջներն է, որ ամէն բանի նշանակութիւնը միշտ եւ որոշ ըլլայ, այնպէս որ իրարու հետ չշփոթին եւ կամ երբեքս նաեւ հակառակ իմաստով չգործածուին:

Ի մասնաւորի մեր հայերէնին գալով, կրօնանք համարձակիլ ըսելու՝ թէ այս ճշգրտութիւնն այնպէս հաստատուն չէ, որ խառնակութեան վտանգէն ազատ ըլլանք¹: Լեզուին յառաջագիմութիւնը կը պահանջէ որ վերջապէս բառերուն նշանակութիւններն որոշուին: Բայց ո՞վ պիտի որոշէ: Ինչպէս յայտնի է, ոչ ոք կրնայ այս բարձր հեղինակութիւնն իր անձին սեպհակնել եւ ըստ կամի դնել կամ վերցընել, աւելցընել կամ պակսցընել: Բառերու նշանակութիւնները, գիտնականօրէն եւ ըստ օրինաց լեզուի խօսելով, անոնց գործածութենէն պիտի առնուի: Ըստ այսմ երբեք գլխաւոր հեղինակութիւն ունինք, որոնք իւր գաղաւոր պիտի վճեն լեզուի ամէն խնդիրներն, այսինքն աւ. Դոպուստիանովս եւ Ք. հաւաքագոյ հաւաքագոյն: Թէ մատենագրական հեղինակութիւնն առանցիկ եւ զլիաւորն է, այն բնաւ խնդիր չի վերցընել: Բայց ոչինչ նուազ՝ նա մանաւանդ քնն ինչ գիպաց մէջ առուել ազ-

¹ Այս պատճառաւ կը խնդրենք յարգոյ ընթերցողէս, եւ մանաւանդ ի դիմանոց եւ ի խմբագրաց, որ հաճին ուղղել խմբագրութեանն որեւէ տեղեկութիւն յայտմ մասին, միայն ըստ կարի ստույգ ըլլած, եւ յերկարակամ իր երկրպագան ծառուցելու: — Այլ յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնն այսմէն իսկ:

¹ Մասնաւոր աղբերակողական եւ բնապատմական (կենդանաբանական, բուսաբանական եւ հնարարական) բառերու նկատմամբ: